

Цувіна Тетяна Андріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: tsuvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

doi: 10.21564/2414–990x.147.182548
УДК 347.9

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Проаналізовано проблемні питання застосування правил цивільної юрисдикції у світлі основоположного принципу верховенства права та міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини щодо тлумачення та застосування цієї статті.

Ключові слова: судова юрисдикція; цивільна юрисдикція; право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах; Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод; Європейський суд з прав людини; верховенство права.

Цувіна Т. А., кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского процесса, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Проблемные вопросы гражданской юрисдикции в контексте принципа верховенства права

Статья посвящена анализу проблемных вопросов применения правил гражданской юрисдикции в свете основоположного принципа верховенства права и международных стандартов права на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам согласно с п. 1 ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практикой Европейского суда по правам человека касательно толкования и применения этой статьи.

Ключевые слова: судебная юрисдикция; гражданская юрисдикция; право на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам; Конвенция о защите прав человека и основных свобод; Европейский суд по правам человека; верховенство права.

Вступ. Проблемні питання застосування правил цивільної юрисдикції завжди залишалися одними із найбільш актуальних у царині цивільного процесуального права з огляду на відсутність у вітчизняному процесуальному законодавстві чітких критеріїв для розмежування цивільної, господарської та

адміністративної юрисдикції. Наразі у судовій практиці мають місце непоодинокі випадки конфлікту різних видів юрисдикції, які на рівні національного правопорядку часто вирішуються ситуативно шляхом висловлення правових позицій Великою Палатою Верховного Суду, проте останні, як свідчить досвід, також не відрізняються сталістю. Відсутність правової визначеності приписів процесуального законодавства, а відтак і неможливість їх ефективного застосування на практиці, призводить до порушення права осіб на справедливий судовий розгляд у цивільних справах, що гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та визнається частиною принципу верховенства права у демократичному суспільстві. З огляду на зазначене, наразі пильного вивчення потребують питання ефективної моделі судової юрисдикції в контексті міжнародних стандартів справедливого судочинства та принципу верховенства права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем цивільної юрисдикції присвячені праці таких учених, як Н. М. Бессараб (N. M. Bessarab), К. В. Гусаров (K. V. Husarov), В. В. Комаров (V. V. Komarov), Д. Д. Луспенук (D. D. Luspenyk), Н. Ю. Сакара (N. Yu. Sakara), О. С. Ткачук (O. S. Tkachuk), П. І. Радченко (P. I. Radchenko), Д. М. Шадура (D. M. Shadura) та інші. Однак варто зауважити, що інститут цивільної юрисдикції у світлі основоположного принципу верховенства права та міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд науковцями практично не досліджувався.

Метою статті є розгляд проблемних питань застосування правил цивільної юрисдикції та дослідження зазначеного інституту через призму основоположного принципу верховенства права та еволюційного тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право кожного на справедливий судовий розгляд у цивільних справах.

Виклад основного матеріалу. Принцип верховенства права визнається загальним та фундаментальним принципом права як на міжнародному, так і на національному рівні. Венеціанська комісія виокремлює такі складові зазначеного принципу, як: а) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; б) юридична визначеність; в) заборона свавілля; г) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; г) дотримання прав людини; д) заборона дискримінації та рівність перед законом [1]. Поряд з цим ключову роль у забезпеченні реалізації принципу верховенства права при здійсненні правосуддя у цивільних справах завжди відігравали процесуальні гарантії права на справедливий судовий розгляд, яке по праву можна вважати транспозицією верховенства права у цивільному судочинстві [2, с. 49].

Правила цивільної юрисдикції та юридична визначеність. Юридична визначеність є невід'ємною вимогою принципу верховенства права, яка вимагає, серед іншого, щоб матеріальне та процесуальне законодавство відповідало вимогам якості закону, виробленим у практиці ЄСПЛ. Так, у справі «Kruslin v.

France» зазначається, що закон має бути доступним для заінтересованої особи, яка повинна мати можливість передбачити його наслідки для себе, а також закон не повинен суперечити принципу верховенства права [3].

Особливе значення у контексті проблематики, що розглядається, має така вимога, як передбачуваність закону. Так, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатнім ступенем точності, що дозволяє особі співвіднести з нею свою поведінку: особа повинна мати можливість, отримавши за необхідності відповідну консультацію юриста, передбачити в розумних у світлі конкретних обставин справи межах ті наслідки, які може за собою потягнути та чи інша поведінка. Ці наслідки не обов'язково мають передбачатися з абсолютною визначеністю, адже досвід показує, що це є недосяжним. Більш того, хоча визначеність формулювань є досить бажаною, необхідно уникати надмірної жорсткості, адже право повинно мати здатність відповідати обставинам, які змінюються [4].

Венеціанська комісія у цьому контексті зазначає, що держава зобов'язана дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у *передбачуваний* спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були *чіткими і точними* та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними [1].

Як показує вітчизняна практика правозастосування, норми процесуального законодавства щодо розмежування різних видів судової юрисдикції не є достатньо визначеними та не дозволяють особам, які звертаються до суду, правильно визначити юрисдикційну належність справи і передбачити наслідки своєї поведінки. Крім того, часто національні суди висловлюють протилежні позиції стосовно юрисдикційної належності справ, що свідчить про певний ступінь дивергенції судової практики, яку відповідно до норм національного законодавства покликана усунути Велика Палата Верховного Суду з огляду на її повноваження стосовно забезпечення єдності судової практики. Проте непослідовне застосування положень вітчизняного законодавства у багатьох випадках призводить до порушення права осіб на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Правила цивільної юрисдикції та право на справедливий судовий розгляд. Відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. На перший погляд, може скластися враження, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ не торкається питань судової юрисдикції, адже текстуально у цій статті про зазначений інститут нічого не сказано. Проте еволюційне тлумачення права на справедливий судовий розгляд, надане ЄСПЛ у своїй практиці, зачіпає проблеми судової юрисдикції принаймні з точки зору двох елементів

права на справедливий судовий розгляд – права на доступ до суду та права на розгляд справи судом, встановленим законом.

Передусім слід звернути увагу на гарантії права на доступ до суду. Хрестоматійним у цьому контексті є рішення у справі “*Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine*” [4], в якому чи не найяскравіше відображено проблему конфлікту різних видів юрисдикції в Україні. Зазначена справа стосувалася спору української греко-католицької церкви із місцевою державною адміністрацією про надання у користування культової будівлі. Спочатку позивач звернувся із позовом до господарського суду, проте провадження у справі було припинене у зв’язку із тим, що справа мала розглядатися в порядку цивільного судочинства. У подальшому позивач звернувся із позовом до суду загальної юрисдикції, проте останній відмовив у відкритті провадження у справі, обґрунтовуючи своє рішення належністю справи до юрисдикції господарських судів. Урешті-решт справу було закрито після повторного звернення до суду господарської юрисдикції, адже останній вважав, що у цій справі має бути використаний адміністративний, а не судовий порядок оскарження дій відповідного державного органу. Як наслідок, ЄСПЛ у цій справі констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через відмову заявнику у доступі до суду, адже справа не була розглянута по суті ані судами загальної, ані судами господарської юрисдикції. На жаль, такі випадки, коли національні суди не можуть визначитися із тим, в порядку якого виду судочинства має розглядатися та чи інша справа, не є поодинокими, а тому виникає закономірне питання про те, чи можемо ми вимагати від позивача правильного застосування правил юрисдикції, і чи має він можливість передбачити наслідки своєї процесуальної поведінки, якщо навіть професійні правники часом не здатні цього зробити.

Інститут судової юрисдикції також іманентно пов’язаний із правом особи на розгляд справи судом, встановленим законом. Концепт «суду, встановленого законом» у конвенційній системі вимагає наявності: а) законної основи функціонування суду [6] (інституційна складова); б) повноважень суду на розгляд конкретної справи з точки зору предметної та суб’єктної, інстанційної та територіальної юрисдикції, а також використання судом виключно наданих законом повноважень [7] (компетенційна складова); в) належного складу суду та повноважень на розгляд справи у кожного конкретного судді, що входить до складу суду [8] (процесуальна складова). Отже, можна зробити висновок, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ гарантує кожному право на розгляд справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом, що є невід’ємною складовою поняття «суд, встановлений законом».

Правильне застосування правил судової юрисдикції має фундаментальне значення з точки зору дотримання гарантій права на справедливий судовий розгляд. Разом із цим, часто проблема конфлікту юрисдикції ускладнюється необхідністю вирішення питання конкуренції окремих елементів права на справедливий судовий розгляд при розгляді конкретної справи. Логіку ЄСПЛ у таких випадках можна простежити на прикладі рішення у справі “*Sutyazhnik*

v. Russia”, в якій національними арбітражними судами розглядався спір між громадською організацією та відповідним органом державної влади щодо відмови у реєстрації громадської організації. Позов був задоволений, рішення суду першої інстанції залишене в силі апеляційним судом. Проте після вступу рішення у законну силу прокурором було внесено протест у порядку нагляду з тієї підстави, що справа мала розглядатися в порядку цивільного, а не арбітражного судочинства. Розглядаючи зазначену справу, ЄСПЛ торкнувся питання конкуренції таких елементів права на справедливий судовий розгляд, як правова визначеність, зокрема правило *res judicata*, що відбиває вимогу остаточності судових рішень, та права особи на розгляд справи судом, встановленим законом, зокрема судом, до юрисдикції якого справа віднесена відповідно до закону. Аналізуючи обставини справи, ЄСПЛ зазначив, що наслідки рішення у цій справі були досить обмеженими, адже воно стосувалося лише сторін спору та не суперечило будь-якому іншому судовому акту. Надалі ЄСПЛ, не применшуючи важливості дотримання правил цивільної юрисдикції, зауважив, що «погоджується з тим, що – як питання принципу – правил юрисдикції слід дотримуватися. Однак у конкретних обставинах цієї справи була відсутня будь-яка нагальна суспільна потреба, що могла б виправдати відступ від принципу правової визначеності. Судове рішення було скасоване, скоріше заради правового пуризму, а не для того, щоб виправити помилку, що має фундаментальне значення для судової системи» [9].

Як бачимо, у цій справі ЄСПЛ віддав перевагу принципу правової визначеності, а не формальному дотриманню правил цивільної юрисдикції, використавши поняття правового пуризму. Варто зазначити, що у практиці національних судів також трапляється чимало складних випадків застосування правил цивільної юрисдикції, причому в багатьох рішеннях для обґрунтування відступу від тих чи інших приписів процесуального законодавства Верховний Суд часто посилається на практику ЄСПЛ, що заслуговує на окрему увагу.

Проблеми цивільної юрисдикції та практика Верховного Суду. Варто погодитися з тим, що новий Верховний Суд вивів практику вітчизняного правозастосування на якісно новий рівень. Не стали винятком у цьому відношенні і деякі запропоновані варіанти вирішення проблем інституту цивільної юрисдикції.

У цьому контексті передусім слід звернути увагу на правову позицію Великої Палати Верховного Суду з приводу наслідків розгляду справи за правилами іншого виду судочинства, аніж той, до якого вона віднесена законом, якщо особі було раніше відмовлено у розгляді справи судом, до юрисдикції якого вона належить. У практиці трапляються випадки, коли особа, звертаючись до суду в порядку цивільного судочинства, вже отримала ухвалу про відмову у відкритті провадження або ухвалу про закриття провадження у справі в порядку господарського та/або адміністративного судочинства, адже відповідні суди не вважали, що справа належить до їх юрисдикції. Суд загальної юрисдикції вирішує справу по суті та ухвалює рішення у справі, проте під час апеляційного

або касаційного провадження з'ясовується, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. У цьому разі суд вищої інстанції постає перед вибором: застосовувати норми ЦПК та закрити провадження у справі, скасувавши відповідне рішення, або ж констатувати можливість розгляду цієї справи в порядку цивільного судочинства, зважаючи на відмову суду, до юрисдикції якого віднесена справа, розглянути її.

На жаль, такі ситуації не є поодинокими у практиці Верховного Суду. Стикнувшись із відповідною дилемою, Верховний Суд висловив своєрідну позицію щодо важливості дотримання правил предметної та суб'єктної юрисдикції, яка полягає у тому, що якщо особі було раніше відмовлено у розгляді справи судом, до юрисдикції якого вона належить, то не відступаючи від правових висновків щодо юрисдикційної належності справи, викладених Великою Палатою Верховного Суду, з метою забезпечити позивачу право на судовий захист та справедливий судовий розгляд Верховний Суд вважає за можливе розглядати справу за правилами цивільного судочинства [10].

Нагадаємо, що цивільне процесуальне законодавство чітко закріплює наслідки недотримання правил предметної та суб'єктної юрисдикції. Так, якщо під час відкриття провадження у справі з'ясовується, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, то суд має відмовити у відкритті провадження (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК), якщо це з'ясовується після відкриття провадження у справі – закрити таке провадження (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК). У тому разі, якщо зазначена обставина буде встановлена судами апеляційної або касаційної інстанції, останні мають скасувати судові рішення судів нижчих інстанцій та закрити провадження у справі. При цьому порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 ЦПК, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів апеляційної чи касаційної скарги (ч. 2 ст. 377 ЦПК, ч. 2 ст. 414 ЦПК). Як видно, застосування зазначених повноважень є обов'язком суду, що не містить винятків, а наслідком таких процесуальних дій є неможливість повторного звернення до суду з тотожним позовом. Однак Верховний Суд фактично всупереч прямим приписам ЦПК у виняткових випадках допускає можливість розгляду справи, яка віднесена до юрисдикції господарських або адміністративних судів, у порядку цивільного судочинства.

На наш погляд, зазначена ситуація має бути проаналізована з точки зору гарантій права на справедливий судовий розгляд. Як видно, перед Верховним Судом постало питання щодо конкуренції таких гарантій права на справедливий судовий розгляд, як право на доступ до суду та право на розгляд справи судом, установленим законом, тобто судом, до юрисдикції якого належить відповідна справа. Як наслідок, Верховний Суд надав перевагу праву особи на доступ до суду, адже протилежний підхід унеможливив би взагалі судовий захист відповідного права та призвів до ситуації, схожої до тієї, яка мала місце у згаданій нами справі "*Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine*", а, отже, міг би слугувати підставою для звернення до ЄСПЛ зі скаргою на порушення п. 1 ст. 6

ЄКПЛ у частині позбавлення права на доступ до суду. Разом з тим, на наш погляд, зазначена ситуація має бути оцінена і з точки зору повноважень самого Верховного Суду, адже очевидно, що останній вийшов за їх межі, визначені цивільним процесуальним законодавством, що саме по собі може свідчити про порушення компетенційної складової поняття «суд, встановлений законом» у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Так, право на розгляд справи судом, установленим законом, передбачає, серед іншого, і те, що суди зобов'язані використовувати виключно ті повноваження, які передбачені в процесуальному законодавстві. Наприклад, у справі “*Sokurenko and Strygun v. Ukraine*” [11] ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у частині недотримання вимоги «суд, встановлений законом» через те, що Верховний Суд України всупереч вимогам процесуального законодавства, скасовуючи постанову Вищого господарського суду України, залишив у силі рішення апеляційного суду, хоча таке його повноваження не було передбачене процесуальним законодавством, відповідно до якого він міг або повернути справу на новий розгляд до суду нижчої інстанції, або закрити провадження у справі.

Звертає на себе увагу і інший приклад із практики Верховного Суду. Відповідно до норм ЦПК суд касаційної інстанції зобов'язаний перевірити дотримання судами нижчих інстанцій правил предметної та суб'єктної юрисдикції, адже їх порушення є підставою для закриття провадження у справі. Разом із цим Верховний Суд розширив відповідні повноваження суду, виробивши наступний алгоритм дій. У разі коли судом касаційної інстанції буде встановлено, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, він також має перевірити, чи вдавався позивач до звернення до суду загальної юрисдикції із тотожним позовом в порядку того виду судочинства, в якому має розглядатися справа. Якщо так і йому було помилково відмовлено у відкритті провадження у справі або провадження у справі було закрите через неправильне застосування правил юрисдикції, то суддя має розглянути цю справу «за правилами цивільного судочинства виключно і лише тому, що позивачу має бути забезпечений доступ до правосуддя, що включає і розгляд скарги по суті, навіть в іншому, ніж це передбачено законом судочинстві, оскільки перешкоди до розгляду у належному судочинстві виникли у зв'язку з процесуальною діяльністю суду» [12]. І лише у тому випадку, якщо позивач не звертався раніше до суду належної юрисдикції, провадження у справі закривається зі скасуванням рішень судів нижчих інстанцій.

Таким чином, аналіз практики Верховного Суду свідчить про те, що вона пішла значно далі за відповідні положення ЦПК. У тих випадках, коли особа вже зверталася до суду належної юрисдикції, однак він відмовив у відкритті провадження або закриття провадження у справі, навіть якщо справа наразі розглядається в суді, до юрисдикції якого вона не належить, Верховний Суд виходить із фактичної необхідності розгляду справи та дозволяє відповідному суду розглядати таку справу, незважаючи на те, що вона мала б розглядатися за правилами іншого виду судочинства. У цьому разі можна констатувати,

що Верховний Суд віддає перевагу праву особи на доступ до суду, а не праву на розгляд справи судом, встановленим законом. Зазначені правові позиції Верховного Суду фактично свідчать про те, що національні суди мають право виходити за межі своїх повноважень, визначених в законі, надаючи більше значення гарантіям забезпечення реального права на доступ до суду, аніж положенням норм цивільного процесуального законодавства. Проте подібне занадто вільне тлумачення правил судової юрисдикції не враховує особливостей різних видів судочинства, таких як різні стандарти доказування, відмінність у розподілі обов'язків із доказування, особливості процесуальної форми та процесуальних строків тощо. Зрештою Верховний Суд віддає у цьому випадку перевагу праву позивача на доступ до суду, однак відповідач користується тими ж процесуальними гарантіями та має право на розгляд справи судом, до юрисдикції якого віднесена справа, користуючись всім обсягом процесуальних гарантій конкретного виду судочинства. Таким чином, зважаючи на практичні проблеми застосування правил цивільної юрисдикції, слід поставити питання про необхідність системних змін регламентації зазначеного інституту, адже наявність неоднозначних підходів у судовій практиці та неналежна якість процесуального законодавства щодо питань судової юрисдикції можуть призвести до невітшних наслідків.

Реформування цивільного процесуального законодавства щодо питань цивільної юрисдикції: сучасний стан. У контексті проблематики, що розглядається, не можна оминати увагою і останні зміни до процесуального законодавства, покликані збільшити ефективність правового регулювання питань юрисдикції. Передусім слід вернути увагу на повноваження Великої Палати Верховного Суду щодо забезпечення єдності судової практики.

Так, відповідно до попередньої редакції ч. 6 ст. 403 ЦПК справа підлягала передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду у всіх випадках, коли учасник справи оскаржував судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції. Фактично це призводило до того, що якщо учасник справи у своїй касаційній скарзі посилався на недотримання правил предметної або суб'єктної юрисдикції, справа мала автоматично передаватися на розгляд Великої Палати, незважаючи на те, чи обґрунтованою була така скарга та чи надавався вже висновок Великої Палати з цього питання. Верховний Суд неодноразово наголошував на необхідності введення відповідних фільтрів допуску до Великої Палати у справах, пов'язаних із оскарженням рішень з підстав порушення правил предметної та суб'єктної юрисдикції.

Як наслідок, Законом України від 02.10.2019 р. № 142-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду та щодо строків повернення справи» були внесені відповідні зміни до процесуального законодавства, спрямовані на введення фільтрів для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду у разі порушення правил юрисдикції. Так, відповідно до чинної редакції ч. 6 ст. 403 ЦПК справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верхов-

ного Суду, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, крім випадків, якщо: 1) учасник справи, який оскаржує судові рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції; 2) учасник справи, який оскаржує судові рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної чи суб'єктної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах; 3) Велика Палата Верховного Суду вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах.

Наразі також внесено ще один законопроект, що покликаний вдосконалити правове регулювання інституту, що розглядається. Йдеться про проект Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» № 2314 від 25.10.2019 р. Так, у рамках цього законопроекту пропонується ст. 377 ЦПК, яка регулює підстави для скасування судового рішення із закриттям провадження у справі в суді апеляційної інстанції, доповнити частиною 4, відповідно до якої у разі закриття провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК [*справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства – Т. Ц.*] справа направляється на розгляд до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи. Аналогічні зміни пропонується і до ст. 414 ЦПК, що регулює підстави для скасування судового рішення із закриттям провадження у справі в суді касаційної інстанції. Крім того, вказаним законопроектом пропонується зміни до ст. 187 ЦПК, шляхом доповнення її положенням, відповідно до якого у разі надходження до суду справи, що підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства, після закриття провадження Верховним Судом чи судом апеляційної інстанції в порядку господарського чи адміністративного судочинства, суд перевіряє наявність підстав для залишення позовної заяви без руху відповідно до вимог цивільного процесуального закону, чинного на дату подання позовної заяви. Аналогічні зміни пропонується внести і до відповідних статей Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України.

Як бачимо, у законопроекті пропонується зовсім інша модель вирішення питання конфлікту юрисдикції, в якому перевага віддається вже не праву особи на доступ до суду, а дотриманню правил судової юрисдикції та праву особи на розгляд справи судом, встановленим законом. При цьому вперше судам апеляційної та касаційної інстанції дозволяється передавати справу з однієї юрисдикції до іншої.

З одного боку, запропоноване рішення могло б однозначно розставити пріоритети між гарантіями права на справедливий судовий розгляд зі зміщенням акценту на право особи на розгляд її справи судом, встановленим законом.

Крім того, очевидним позитивним моментом у цьому випадку є дотримання усіх процесуальних гарантій, які надаються в межах того чи іншого виду судочинства, адже врешті-решт справа розглядатиметься за правилами того процесуального законодавства, яке має бути застосоване до відповідної справи. Крім того, полегшується звернення до суду належної юрисдикції для позивача, адже справа автоматично направлятиметься до відповідного суду.

Водночас не можна не звернути увагу на те, що за такої моделі правового регулювання порушується стрункість процесуальної форми у межах конкретного виду судочинства, адже фактично відкриття провадження у такому разі відбувається після направлення відповідної справи судом, який діяв у межах іншого виду судочинства за правилами іншого процесуального законодавства. У таких випадках не виключені ситуації конкуренції судових рішень, ухвалених у порядку різних видів судочинства. Уявімо, що особі було відмовлено у відкритті провадження у справі, адже справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, і суд апеляційної інстанції залишив відповідну ухвалу без змін. Надалі особа звернулася до суду в порядку адміністративного судочинства, суд першої інстанції розглянув справу по суті, а суд апеляційної інстанції скасував відповідне рішення через те, що справа не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, і направив справу до суду першої інстанції загальної юрисдикції для розгляду в порядку цивільного судочинства. У зазначеному випадку є два процесуальні документи, які набрали законної сили: постанова суду апеляційної інстанції, якою ухвала суду першої інстанції, постановлена в порядку цивільного судочинства, про відмову у відкритті провадження залишена в силі, та постанова апеляційного адміністративного суду про скасування судового рішення та закриття провадження у справі із направленням справи до суду першої інстанції загальної юрисдикції. У такому випадку виникає закономірне питання про те, як має діяти суд першої інстанції, маючи протилежні постанови апеляційних судів загальної та адміністративної юрисдикції, відповіді на яке запропонований законопроект не надає. Зважаючи на зазначене, на наш погляд, запропонований законопроект у цій частині має бути сприйнятий критично, а зміни до процесуального законодавства мають бути спрямовані передусім на подолання першопричин виникнення конфлікту юрисдикції – відсутності чітких критеріїв розмежування цивільної, адміністративної та господарської юрисдикції.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що проблема конфлікту юрисдикції потребує системного підходу. Натомість запропоновані варіанти її вирішення, пов'язані із регламентацією повноважень судів вищих інстанцій у разі наявності порушень правил предметної та суб'єктної юрисдикції, мають ситуативний характер та не сприяють її вирішенню, адже не є превентивними та не усувають першопричин порушення права на справедливий судовий розгляд, якими є відсутність чітких критеріїв розподілу судової юрисдикції на рівні національного законодавства. Це з очевидністю свідчить про те, що питання регламентації інституту судової юрисдикції потребують удоскона-

лення передусім з точки зору утвердження принципу юридичної визначеності у частині забезпечення вимог до якості законодавства та легітимних очікувань осіб, які звертаються до суду.

Список літератури

1. Rule of Law Checklist. Venice Commission of the Council of Europe. Council of Europe. 2016. URL: [https://www.venice.coe.int/images/SITE% 20IMAGES/Publications/Rule_ of_Law_ Check_List.pdf](https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf).
2. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Слово, 2015. 281 с.
3. *Kruslin v. France*, no. 11801/85, 24 April 1990. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57626>.
4. *The Sunday Times v. the United Kingdom*, 26 April 1979, Series A, № 30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.
5. *Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine*, no. 37878/02, 28 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85246>.
6. *Jenita Mocanu v. Romania*, no. 11770/08, 17 December 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-139274>.
7. *Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, no. 29458/4, 20 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>.
8. *Ignat v. Romania*, no. 58613/08, 21 June 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163812>.
9. *Sutyazhnik v. Russia*, no. 8269/02, 23 July 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93775>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.02.2019 року у справі № 442/7753/16-ц (№ в ЄДРСР 80364167). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80364167>.
11. *Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, no. 29458/4, 20 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>.
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.06.2019 р. у справі № 766/8288/16-ц (№ в ЄДРСР 82635928). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82635928>.

References

1. Rule of Law Checklist. Venice Commission of the Council of Europe. Council of Europe. 2016. URL: [https://www.venice.coe.int/images/SITE% 20IMAGES/Publications/Rule_ of_Law_ Check_ List.pdf](https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf).
2. Tsvina, T.A. (2015). Pravo na sud u tsyvilnomu sudochynstvi. Kharkiv: Slovo [in Ukrainian].
3. *Kruslin v. France*, no. 11801/85, 24 April 1990. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57626>.
4. *The Sunday Times v. the United Kingdom*, 26 April 1979, Series A, № 30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.
5. *Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine*, no. 37878/02, 28 February 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85246>.
6. *Jenita Mocanu v. Romania*, no. 11770/08, 17 December 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-139274>.
7. *Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, no. 29458/4, 20 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>.
8. *Ignat v. Romania*, no. 58613/08, 21 June 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163812>.
9. *Sutyazhnik v. Russia*, no. 8269/02, 23 July 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93775>.

10. Judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court, 27 February 2019, case № 442/7753/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80364167>.

11. *Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, no. 29458/4, 20 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>.

12. Judgment of the First Chamber of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, 20 June 2019, case № 766/8288/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82635928>.

Tsuvinia T. A., PhD in Law, Associate Professor of Civil Procedure Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Problem issues of civil jurisdiction within the context of rule of law

The article is devoted to the analysis of the problem issues of civil jurisdiction rules in terms of the Rule of Law principle and evaluative interpretation of par. 1 art. 6 of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) which establishes the right to a fair trial in civil procedure.

According to par. 1 art. 6 ECHR in determination of his civil rights and obligations everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. At first glance ECHR doesn't regulate jurisdictional issues. However, conflict of jurisdictions problem should be analyzed in terms of such elements of the right to a fair trial as access to court and "court, established by law".

In its case-law European Court of Human Rights needs to resolve conflicts of different elements of the right to a fair trial. As to the jurisdictional issues there are conflicts of the right to court, established by law, with access to court, legal certainty, res judicata principle. Ukrainian Supreme Court demonstrates an arguable approach of resolving such conflicts, which has no legal grounds in procedural law.

The author emphasizes the need to use preventive approach to the problems of conflict of jurisdiction, according to which legislation should be predictable for the litigants and rules of civil, commercial and administrative jurisdiction should be clearly designed in procedural legislation in order to avoid conflict of jurisdiction.

Keywords: judicial jurisdiction; civil jurisdiction; right to a fair trial in civil cases; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; European Court of Human Rights; rule of law.

Рекомендоване цитування: Цувіна Т. А. Проблемні питання цивільної юрисдикції в контексті принципу верховенства права. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 85–96. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.182548>.

Suggested Citation: Tsuvinia, T.A. (2019). Problemni pytannia tsyvilnoi yurysdyktsii v konteksti pryntsyphu verkhovenstva prava [Problem issues of civil jurisdiction within the context of rule of law]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 147, 85–96*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.182548> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 31.10.2019 р.